

Berättelse om mätpunkten i Perävaara på Struves meridianbåge. Jarno

Niskala

Resan till Kukkola

Kukkola är en välkänd by norr om Torneå. Särskilt de stora forsarna är vanliga resmål. För att komma förbi forsarna i Kukkola behövde resenärerna bära upp sina båtar. Den som åkte i nedåtgående riktning behövde anlita en skicklig roddare som kunde ta ner båten på ett säkert sätt. I mitten på 1800-talet fanns det dock vägar på båda sidor av älven. Den västra vägen förbi Kukkola från Torneå till Övertorneå fanns där redan 1780. Den östra vägen nådde ända fram till Alkullen i Övertorneå 1832. Under 1840-talet började det finnas fler pensionat längs vägarna och det skedde även i både östra och västra Kukkola. Hela Tornedalen såg en kraftig utveckling på den här tiden. (Hoppe 1945; Rantatupa 1988.)

FOTO 9

När resenärerna kom förbi de stora forsarna och fick se älvens vidd, i den så kallade Karungisjön, började de få en starkare känsla av att vara på nordliga breddgrader. Här såg de vida, öppna landskap med låga berg i bakgrunden. I Kukkola fanns pensionat för resenärer på båda sidorna av älven. På ön Toivola (Toivolansaari) mitt i Kukkola finns ett flertal bondgårdar som ger en bild av en tid då älven var den viktigaste transportvägen i området. Forskningsresande brukade resa genom och stanna till i detta område i flera hundra år.

FOTO 2

Frankkilas pensionat låg på den västra sidan i Kukkola, några kilometer norr om forsarna. Där kunde man tillbringa natten, äta och få tag på hästar. Lantmätarna som arbetade med Struves meridianbåge hittade berget Perävaara i skogen bakom Kukkola, bortom den så kallade Frankkila-älvbanken. För Frankkilas gäster fanns en annan populär observationspunkt och sevärdhet, berget Nivavaara, som låg på östra sidan av älven.

FOTO 1

Som resenärerna kunde se var tvåhjuliga vagnar dragna av små rödbruna tornedalshästar typiska här. Dessa hästar var skickliga i svåra förhållanden och var bättre på att undvika fiender på fälten sommartid. På sommaren var inte alla hästar i sina sommarstall. Bland annat behövde resenärerna ge sig ut på sina ritter. I Frankkila fanns ett stort stall som användes för att ta emot gäster. Husägaren Olof Malmström var en aktiv man i området och kunde vid behov förse besökare med information.

Observationer i Kukkola

FOTO 4

En observationspunkt i Perävaara finns i skogen utanför Kukkola. När de forskningsresande övernattar på Frankkilas pensionat går den enklaste vägen till berget rakt igenom skogen därifrån. På 1840-talet avverkades skogen i Perävaara, på samma sätt som många andra berg runt byarna vid Torne älv. Det förändrade landskapet på ett negativt sätt, anmärkte Carl Skogman, men gjorde det samtidigt enklare för dem att koppla samman de olika bergstopparna. (Skogman 1862.)

FOTO 3

I tidigare mätningar, på 1730-talet och en i början av 1800-talet, användes inte Perävaara som mät punkt. Den här sidan av triangeln gick istället hela vägen från Torneå till berget Huitaperi. Även om Nivavaara låg närmare Torneå försökte Jöns Svanberg använda en punkt som låg längre västerut för att på så sätt undvika en alltför skarp vinkel i Torneå. Han kunde inte göra det 1803 eftersom skogen på den tiden skymde sikten. Carl Skogman upptäckte under sin vistelse här 1847 att det inte längre var något problem eftersom det inte längre fanns någon skymmande skog i Perävaara. Det var därför de kunde använda den här västligare punkten i den lappländska bågens sydliga triangel. (Skogman 1862.)

FOTO 6

N.H. Selander ledde mätningarna av den svenska delen av meridianbågen. Triangelmätningarna i Perävaara utfördes 1849. Från Perävaara kunde forskarna mäta vinklarna till Nedertorneå kyrka, Kaakamavaara samt berget Huitaperi i Kainuunkylä. Ett par år efter vinkelmätningarna, år 1851, möttes D.G. Lindhagen från observatoriet i Pulkovo och Selander i Frankkilas hus. De hade för avsikt att tillsammans mäta baslinjen i Övertorneå. Carl Skogman väntade redan på dem i Övertorneå. (Struve 1860.)

Carl Skogman (1820–1907)

Carl Skogman var född i Stockholm 1820. Han var baron och marinofficer. Liksom N.H. Selander tidigare blev även Skogman ledamot av riksdagen. Han reste på världshaven. Bland annat deltog han i den så kallade Oxehufvudska expeditionen till Buenos Aires 1841. (Nordisk familjebok 1917.)

FOTO 5

Skogman assisterade Selander under mätningarna av Struves meridianbåge. Han reste norrut tillsammans med D.G. Lindhagen 1851 och fortsatte att förbereda baslinjemätningar i Övertorneå. Han förberedde observationerna fram till Selanders ankomst. Senare anslöt även Lindhagen för att delta i utförandet av dessa operationer. Han skrev en fantastisk artikel i två delar 1862 som publicerades i Tidskrift i Sjöväsendet. (Nordisk familjebok 1917.)

Carl Skogman är också ett perfekt exempel på en vetenskapsman och forskningsresande med hög samhällsstatus. Det handlar om personer som föddes i välbärgade familjer med en hög status i samhällshierarkin. De kunde till exempel tillhöra adeln, såsom Skogman som var son

till den finlandsfödde baronen Carl David Skogman. Hans far Carl var en finländare som blev mycket inflytelserik i Sverige. Han var finans- och handelsminister och arbetade med förnyelsen av Sveriges ekonomi. (Nordisk familjebok 1917.)

Forsarna i Kukkola

FOTO 8.

Kukkola är känt för sina forsar och för sin sik. Folk brukade komma hit för att äta fisk, fira midsommar och för dess fiskfestivaler. Fiskarna kokar sik i den stora bygrytan, men den grillas också över öppen eld. Fiskarna träs upp på pinnar för att grillas över elden. Förberedelserna görs i särskilda matlagningskåtor på båda sidor om forsen.

FOTO 7.

Även observatörer sägs ha besökt detta fiskeställe. Till exempel kom 1851 chefsobservatören för de rysk-finska mätningarna D.G. Lindhagen och hans assistent Wagner till Kukkola via den östra vägen. De lämnade ett vinkelmätningssinstrument i Karungi och tog sig över älven till Frankkilas hus, där de stämt träff med N.H. Selander. Det här var inte Selanders första besök i Kukkola. Hans grupp hade redan tillbringat flera somrar i området. Det var i början av augusti, när hela byn åt sik. Den här gången ville de inte förlora någon tid eftersom C. Skogman väntade på dem i Övertorneå för att göra observationer. (Struve 1860.)

Källor:

Aliisa Koskela

Elviira Taipaleensuu

Haparanda Stad bildarkiv

Hoppe, G. (1945). *Vägarna inom Norrbottens län: studier över den trafikgeografiska utvecklingen från 1500-talet till våra dagar*. Diss. Uppsala : Univ. Uppsala.

Jarno Niskalas foton

Lantmäteriet

Nordisk familjebok (1917). Ugglesupplagan. 25. Sekt - Slöjskifling.

Rantatupa, H. (1988). *Alatornion historia*. Tornion kaupunki.

Skogman, C. Svensk-Norska gradmätningen 1845–52. Tidskrift i sjöväsendet Häfte nr 4, 5. 1862.

Struve F.G.W. (1860). Addition C. Report on the Expedition to Laponie carried out in 1851 by M. D.G. Lindhagen.

Suomen kalakirjasto

Wikipedia